

Egy-egy egészen kis csoport talán fennlartotta magát egy ideig: nem maradt utánuk hazánk területén egy maréknyi kőszersz.

5. A korai neolitikus népesség elterjedését észak felé nem akadályozta meg autochton lakosság. A terjedés gátja a Felső-, Középső-Tisza vidék rendkívül széles árterülete, mocsárvidéke, mely éppen a posztglaciális, jégkor utáni felmelegedés alatt nőtt meg — hiszen ez az északkeleti hegyvidék, az egész mai Kelet-Szlovákia „lefolyóterülete”, — és amelynek legutolsó nyomait a Nyírség egykori lápjaiban találjuk meg.

Gábori Miklós

A paleolitikus kutatás helyzete és lehetőségei Borsod-Abaúj-Zemplén megyében

Mint azt előadásom címe is mutatja, a megyében a közelmúltban és a jelenben folyt munkákkal és a jövőben elvégzendő feladatokkal szeretnék foglalkozni.

Köztudott, hogy hazánk területén az első hiteles paleolitikus leleteket Miskolcon találták meg. Ennek hatására indult meg megyénkben, *Herman Ottó* kezdeményezésére, a *Szeleta-barlanggal* a rendszeres magyar paleolitikus kutatás. A Magyarországon ismert lelőhelyek mintegy 30 százaléka található megyénkben. A számos ismert lelőhely közül nem egy világhírnévre tett szert. Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy ezek csaknem mind a század első felében kerültek feltárássra, mai szemmel nézve, az akkor korszerű eljárások elavultak, hiányosak. Következik ez részben abból, hogy a barlangokat ásonyomokként, árkolásos módszerrel tárták fel, minek során egyes helyeken alig bontották meg a felszínt, máshol viszont a teljes rétegsort eltávolították. Másrészt az is érthető, hogy elődeink még nem ismerhették azokat a módszereket és eljárásokat, amelyek napjainkban segítik a régész munkáját.

Kívülálló számára úgy tűnhet, hogy a megye paleolitikus kutatása stagnál. Az utóbbi évtizedekben a megye területén egyetlen jelentős lelőhely feltárássra sem került sor, az ásások jobbára a terepbejárások során előkerült leletek hitelesítésére szorítkoztak. Bekerültek ugyan a múzeumba olyan leletek, illetve leletegyüttesek, amelyekről feltételezhető, hogy paleolitikus leletekről származnak, hitelesítésük azonban még nem történt meg. Emellett, van néhány olyan leletegyüttes is, amelynek egykori besorolása nem helytálló, újabb kutatások segítségével át kell értékelni.

Az őskor szempontjából a megye kutatottsága nem egyenletes. Vessünk egy pillantást Borsod-Abaúj-Zemplén megye térképére. A nagy szerkezeti egységek, a Tokaji-hegység, a Bükk, az Észak-borsodi Karszt, a Aggteleki karszt, valamint a hegységszerkezeteket egymástól elválasztó folyóvölgyek és a hegységektől délre húzódó síkság jól látszanak. Nézzük most meg, hogy hol folyt eddig paleolitikus kutatás. A Bükk-hegységben kutatott területnek vehetjük a keleti oldalon Miskolc környékét, valamint a Kis-Fennsíkot, nyugaton az egész pe-

remterületet, délen pedig a Hór völgyének déli bejáratát. A Bükk közepén a Rejteki- és a Balla-völgy ismert paleolitikus szempontból. A többi terület ősrégészetileg fehér foltnak tekinthető. Nagyjából ismert az Upponyi-hegység, ezzel szemben a Sajó és az Aggteleki karszt közötti térség, egy-két szórványtól eltekintve, teljesen ismeretlen. Az Aggteleki karszt vidékéről paleolittelek eddig még nem kerültek elő, bár általános régészeti kutatottsága közepesnek mondható. A Zempléni-hegység nyugati és déli peremén nagyobb paleolittelepeket ismerünk, a hegység belsejének őskőkori lakottságáról azonban mindössze néhány szórványtelek tanúskodik.

Egyik legfontosabb feladatunk, hogy ezen a helyzeten változtassunk. Ennek érdekében terepbejárás-sorozat indult meg, melynek első eredményei már mutatkoznak.

A terepbejárások során különös figyelmet szentelünk a hegyek lábainál, peremterületeken, folyók mentén feltételezhető őskőkori megtelepülések lokalizálására, más részről pedig a hegységek belsejében a régészetileg még ismeretlen barlangok feltérképezésére. A nyíltszíni lelőhelyek felkutatásának eredményeképpen került sor a boldogkőváraljai szórványtelepek hitelesítésére (Dobosi Viola) és számos egyéb felszíni szórvány begyűjtésére (Ringer Árpád). A barlangok kutatása során is sikerült eredményeket elérni. A már régészetileg ismert barlangok közül néhányban megmaradtak olyan területek, ahol réteghitelesítés céljából még lehet ásatást végezni. Találtunk olyan barlangokat és sziklaereszeket, amelyek ismertek régészeti szakirodalomból is, de teljes értékű feltárás nem folyt bennük (Kács, Forrásvölgyi barlangok). Végezetül sikerült lokalizálni néhány olyan sziklarekeszt és barlangot, amelyek régészeti szempontból ígéretesek.

A terepbejárások során várhatóan a jövőben még több lelőhelyet, illetve lehetséges lelőhelyet tudunk meghatározni. Sokkal jelentősebb eredmény lenne azonban egy hiteles, esetleg több rétegű lelőhely feltárása. Ásatást tekintve megemlítem az avasi lelőhelyet, melynek feltárására leletmentés folyamán került sor. A paleolit műhelytelep az Avas második legmagasabb pontján, az alsó-szentgyörgyi részen került elő. A leletek eredeti rétegükben, krioturbáció által kissé megmozgatva, fauna és flóra nélkül kerültek elő. Az eszközök körül talált faszénmaradványok hagyományos C—14-vizsgálatra alkalmatlanok. Rétegtanilag sajnos nem lehet a korát megállapítani, mivel a természetpusztító tényezők a réteghatárokat elmosták. Ezenkívül a megye területén rétegből nem kerültek elő leletek.

Külön kell szólni a barlangi ásatásokról. A barlangokba általában bemosódnak a rétegek, nem lehet arra számítani, hogy a leletek önmaguktól felszínre kerülnek. Tehát amikor egy barlangról feltételezzük, hogy benne őskőkori megtelepedés volt, azt csak fekvése, genetikája, feltételezhető kitöltése sugallja. Biztosat csak ásatás segítségével mondhatunk. Szükség lenne tehát arra, hogy az újonnan megismert barlangokban próbaásatást végezzünk, még akkor is, ha esetleg semmiféle lelet sem kerül elő. Ezzel egyidőben kellene elvégezni néhány ismert barlangban a rétegtani hitelesítő ásatásokat, hogy azok segítségével korszerűbben és pontosabban végezhesük az új barlangok feltárását.

A sok türelmet és fáradságot igénylő terepmunka során fel kell használni mások segítségét is. Számos bejelentés érkezik, főleg ásványgyűjtőktől, akik gyűjtőútjuk során tett megfigyelésükről értesítenek bennünket. Igen hasznos

segítséget nyújtanak ezenkívül a barlangászok, akik egyre gyakrabban jelentkeznek a múzeumban az általuk kutatott barlangban előkerült leletekkel. Folyamatosan ellenőrizzük a megye területén folyó növénytani, állattani és régészeti kutatásokat szolgáló barlangfeltárásokat is. Bár paleolitikultúrának még nem sikerült ezen az úton nyomára bukkanni, a különböző kutatók, kutatócsoportok és a múzeum közti kapcsolat erősödésétől kedvező eredményeket várhatunk.

Az anyag feldolgozásának terén is számos feladat áll előttünk. Lényeges, hogy a már bekerült anyagokat hitelesítsük, minél teljesebben, minél részletesebben leírjuk és közzétegyük. Az anyag feldolgozása során nem szabad megfélekednünk a régészeti leletanyag környezetéről sem. Ma már nem egy fizikai, kémiai vizsgálati módszer van, mely a hagyományos régészeti, faunisztikai, florisztikai, stratigráfiai meghatározások mellett alapvető, pontos információt nyújt nemcsak a vizsgált tárgyról, hanem a leletanyag által képviselt népesség életének egyes mozzanatairól is. A paleolitikutatók számára különösen fontos, hogy az archaeometria legújabb vívmányait figyelemmel kísérje, és ahol erre mód és lehetőség kínálkozik, módszereit és eredményeit a gyakorlatban is felhasználja.

Simán Katalin

A nemzetségszűri és ispánsági székhelyek kutatásának problémái Északkelet-Magyarországon

Szerencsémre — vagy szerencsétlenségemre — 1965-ben a gyöngyöspatai Várhegyen leletmentést, illetve hitelesítő feltárást végeztem, majd 1971-ben lehetőségem nyílt arra, hogy a Várhegy sáncát egy helyen átvágjam. Megfigyeléseimet 1974-ben az Archaeológiai Értesítőben publikáltam, és ezután már semmi sem menthetett meg attól, hogy a korai magyar földvárak kérdéseivel foglalkozók közül egynéhány kolléga számon ne tartson. A feltárások során ugyanis olyan jelenségeket sikerült megfigyelnem, amelyek már extrém voltak miatt is felkeltették az e témában kutatók érdeklődését.

Bár 1972 óta a Heves megyei Levéltárban dolgozom, de azóta is igyekszem nyomon követni a publikált eredményeket, s ha lehetőségem volt, a feltárásokat is megtekinteni.

Nemcsak a középkori földvárakkal foglalkozók előtt ismert tény az, hogy már évtizedekkel ezelőtt a preferált témák között szerepelt a nemzetségszűri és ispánsági székhelyek kutatásának kérdése. Szükségességét, a feltárások eredményei alapján a korai magyar történelem jobb megismerésének lehetőségét sem a történészek, sem a régészek egy csoportja nem vitatta. Nincs szándékomban az, hogy a téma fontosságát ezen a helyen bizonygassam, inkább azokat a problémákat szeretném felvetni, amelynek egy része a kutatás további menetében